

Данијела М. Јањић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за италијанистику

УТИЦАЈ СВЕТОГ ФРАЊЕ АСИШКОГ НА ЈЕЛУ СПИРИДОНОВИЋ САВИЋ: „СИРОМАШТВО, ЉУБАВ, СМРТ” У ПОЕМИ *ПЕРГАМЕНТИ*

Утицај Светог Фрање Асишког на Јелу Спиридоновић Савић очигледан је у стиховима које му је посвећивала, али у њима не долази до изражаја колико је тај утицај био значајан за њено песничко формирање. Пресудан је моменат у којем се она удаљава од њега као узора и мисаоно и у самом изразу, стварајући једну сасвим особену и узвишену поезију. Тај моменат одиграва се када Јела Спиридоновић Савић у поеми *Пергаментии* испишује о Смрти стихове у којима се жуди за светлошћу и крајњим ослобођењем. Томе пак претходи размишљање о Сиромаштву и Љубави: они заједно са Смрћу представљају овоземаљско тројство које води ка Богу и чији је наистакнутији поштовалац и заговорник био Свети Фрања Асишки. Стихови о Сиромаштву, Љубави и Смрти у *Пергаментиима* Јеле Спиридоновић Савић представљају својеврстан дијалог са славним братром у виду савреног песничког остварења наше песникиње.

Кључне речи: Свети Фрања Асишки, Јела Спиридоновић Савић, *Пергаментии*, Сиромаштво, Љубав, Смрт

1. *Свети Фрања Асишки као узор Јеле Спиридоновић Савић*

Склоност Јеле Спиридоновић Савић ка религиозним темама свој потпун израз налази у поеми *Пергаментии*,² а могла је да се наслути још у њеној првој песничкој збирци *Са уских стаза*, тачније у песми „Сунцу”, у којој је приметан утицај Светог Фрање Асишког. Говорећи о поменутој композицији, Ј. Реба Кулаузов (2011: 25) истиче да песникињино „обраћање Suncu, u kojem pulsira žudnja za utapanjem u transcendentnu svetlost i spajanjem sa apsolutom, podseća na 'Pesmu brata Sunca' srednjovekovnog mistika Franje Asiškog, čiji će život i delo imati veliki uticaj

1 danijelajanjic@filum.kg.ac.rs

2 Дајући приказ збирке *Вечитије чежње* Јеле Спиридоновић Савић, К. Атанасијевић указује на следеће: „Поезија Г-ђе Јеле Спиридоновић-Савић већ се раније истакла сложеношћу и утанчаношћу мотива. Јер песникиња није остала на еротичности, као што је то обично случај, него се, кроз прве своје топле љубавне строфе, пречистила за једно продубљено мистично осећање које је дошло до засићенога израза у њеној поеми ретке лепоте *Пергаментиима*” (Атанасијевић 1927: 231).

na autorkina epska dela (spev i prozu).”³ Треба подсетити и да је запитаност о вери код Јеле Спиридоновић Савић извирала из озбиљне посвећености и проучавања током студија филозофије; како је сама књижевница забележила, предмет њеног студирања биле су „философија и психологија религија као и компаративне религије”⁴.

Јела Спиридоновић Савић била је уверена да је „модерни човек [...] до заноса свестан снаге свог интелекта” те „да су рационализам и интелектуализам подигнути до култа, а често и хипертрофишу на рачун душе” (Спиридоновић Савић 1944: 9–10). С друге стране, позитивно је истичала једноставну приврженост ономе што је доступно свима и истинско дивљење, то јест, „увек и вечно чуђење великог детета за сва добра: за сунчани осмех, за лепоту птичјег лета, за титрање светлости кроз грање, за грацију пробуђеног цвећа, за доброту људског погледа. За све увек једно: ”Тебе Бога хвалим”” (Спиридоновић Савић 1944: 12). Њени ставови исход су размишљања о „религиозном осећању” савременог човека, посебно Европљанина, који није спознао „љубав самозабравну” (Спиридоновић Савић 1944: 14), јер „је прави религиозни човек изван цркве и укалупљене религије скоро увек” (Спиридоновић Савић 1944: 28).

Цитиране речи „Тебе Бога хвалим” нису израз тренутног одушевљења. Оне садрже у себи читаву једну идеологију која се заснива на поимању Бога као свеприсутног у свему створеном, због чега је и најмања честица природе чудесна и увек изнова буди у посматрачу дечје дивљење пред свакодневним појавама. Један од носилаца такве захвалности за све створено и такве привржености мишљењу да нам је све што нам треба већ дато јесте један од најпознатијих мистика⁵ Свети Фрања Асишки. Његова личност непрестано отреса са себе прашину векова и ослобађа се временских и просторних одредница, те није никакво чудо што Јела Спиридоновић Савић, чак и док размишља о савременим књижевницима, води дијалог са славним братом. Тако, говорећи о Рилкеу, круг „самозабравне љубави”, зачет фасцинацијом „сунчаним осмехом”, она затвара размишљањем о смрти као о оној која „баш зато што је усред наших бића, некако нам је ближа, мање страшна, своја” (Спиридоновић Савић 1944: 33). Јасна је њена надахнутост *Песмом Сунцу*

3 Ј. Реба Кулаузов (2011: 25) у вези са песмом „Сунцу” износи и следеће: „Početna inspiracija, u formi eksperimentisanja sa religioznim elementima, odnosno u naslućivanju mističkog smisla ljudske egzistencije, razvije se u potpunu posvećenost naučno-religijskom istraživanju i analizi hrišćanskog misticizma.” Поред Ј. Ребе Кулаузов, о „франческанским траговима” у поезији Јеле Спиридоновић Савић говори и Ж. Ђурић (2013: 405–407).

4 Подаци су преузети из аутобиографског документа који је Јела Спиридоновић Савић поклонила Међуопштинском историјском архиву у Шапцу. Документ је заведен под ознаком М ПО 106 i 106^a, у збирци *Varia*.

5 Немајући поверења да се на питање вере може дати колективан одговор, а да је по мери сваког појединца и истовремено тражећи сидро за своја уверења, Јела Спиридоновић Савић окретала се онима који су сами бирали свој пут ка Господу уверена да су мистици, „та Божја деца грућих срдаца, најкомпетентније вође” (Спиридоновић Савић 1944: 10) кроз наше „религиозно осећање”.

Светог Фрање Асишког, која се завршава похвалом смрти. Потврду да је о Светом Фрањи Асишком често размишљала налазимо и у есеју о женама мистикима, где говори како „бедно обучен, бос, ослобођен свега временског, чак и грчких идеала лепоте и мудрости, ходи овај екстатичар XIII века, прашним друмовима⁶ Италије и пева: Сестри води, корисној, скрушеној, драгоценој и чистој; мајки земљи, која нас храни и гаји, и плодове даје, и шарено свеће и травке; брату немирноме ветру, и облаку, пожару, што светли у ноћи; јасном месецу на небу; сестрама: звездама и смрти” (Спиридоновић Савић 1944: 37). Уколико се за тренутак вратимо одломку о Рилкеу, приметимо да је књижевница размишљање започела „сунчаним осмехом”, тако да њена мисао нема само исти крај као песма славног мистика, већ и почетак, јер славни фрањевац у првим стиховима изриче хвалу Сунцу. Те стихове је Јела Спиридоновић Савић превела на српски, започевши превод познатим речима, „Тебе Бога хвалим”:

„Тебе Бога хвалим
са свим Твојим створовима
а нарочито с господином Сунцем
које нам светлошћу својом дивно сјаје,
и лепо је,
и зрачећи у великом блеску
оно је... Тебе, Највиши, знамен.”
(Спиридоновић Савић 1944: 37)

Не може се рећи да је превод потпуно прецизан, али суштина и јесте у директној интерпретацији и у жељи наше песникиње да славну песму доживи на истински, дубински и персонализован начин, што се види по врло једноставном преласку на прво лице глагола „хвалити”: „Тебе Бога хвалим”. Поређења ради, подсетимо се како је Иво Андрић превео тај део стиха: „Слава Ти, Боже мој [...]” (Андрић 1926: 276).

2. „Три руже јесу: Сиромаштво, Љубав, Смрт”

Наша песникиња се посебно дивила узвишеној скромности мистика: „Интересантно је код песника, да они за светле часове инспирације, за то дубље гледање, траже: признање. [...] Мистик то просто не би могао схватити” (Спиридоновић Савић 1944: 43). Зато ју је привлачио и Свети Фрања Асишки, неамбициозни творац једне од најславнијих религиозних песама, која се стихијски преноси вековима и црпи снагу управо из помирености и дубоке свесности да се само неприметно може бити вечан. То је та „самозаборавна љубав”, та снага која мистике води кроз искушења и која и смрт прихвата као своју сестру, а темељи се на одрицању од овоземљаских страсти и од материјалног, те је за њу сиромаштво највећи благослов. У поеми *Пергаменти*, Јела Спиридоновић Савић

6 У песми „Аскет”, посвећеној Светом Фрањи Асишком, мотив „прашњавих друмова” такође се провлачи: „У руху беде, усамљен и презрен / окренут цео једном свету другом, / ја ходам прашном људском цестом дугом” (Спиридоновић Савић 2012: 82).

своје песничко биће приклонила је концепцији повезаности поменутих елемената, одабраних да их буде симболично три:

„Јутро још није било
раширило румено крило,
када сам у врту
ја молитвеник чито...
Под сводом тад опазих плавим
три галеба бела круже,
слетеше доле мени
три сребрне ставише руже
три сребрне расцвале руже,
крај ногу мојих...
[...]

три руже то су
три највећа блага
свих Хришћана.

Њих развија само
незнани сребрни врт,
јер те три руже јесу:

Сиромаштво,
Љубав,
Смрт.”
(Спиридоновић Савић 1923: 56–57)

3. Сиромаштво као највећи дар

Поезија Јеле Спиридоновић Савић уклапа се у концепт Светог Фрање Асишког да не треба ништа поседовати да би се имало све и да све што се даје треба да је већ у човеку самом. Тек одустајањем од материјалног⁷ може да се схвати да су прави дар духовне вредности. У њима лежи снага истрајавања, јер све остало слаби душу и скреће је са пута спасења. Сиромаси⁸ пролазе кроз недаће и изложени су страдању на сваком кораку:

„Њих познаје добро ветар,
тај пријатељ раскрсница,
и са седам хладних жица
на голотињи им
тела свира...

7 Јела Спиридоновић Савић је Светом Фрањи Асишком посветила песму „Веренику Госпе сиротиње”, чија прва строфа гласи: „О где си Ти што насред трга стаде / и богаташко златно рухо скиде; / велик и далек Брате, где си саде, / очи су наше жудне да те виде” (Спиридоновић Савић 1932: 419).

8 Занимљив је податак који износи Ј. Реба Кулаузов о оцу Јеле Спиридоновић Савић, шабачком окружном физикусу: „Zbog humanosti i nesebične brige o siromašnima prozvan je *sirotinjska majka*” (Reba Kulauzov 2011: 11). То нам доста говори о духу у којем је песникиња одгајана.

[...]
они су као чесма
вечитога Бола [...]"
(Спиридоновић Савић 1923: 59–60)

Лишени свега, ходе неким својим путем, мимо захукталог света зајапуреног у трци за стицањем и нити се осврћу назад, нити жуде да знају шта их чека. Не поседују ни разочарање, ни нестрепљење да знају шта носи сутра, ни нагон да се узалудно боре против времена и неминовности:

„И немајућ ништа
у простору, времену,
робују мање бремену
Пролазнога...”

А само се из неропског Пролазном рађа
што душу
ослобађа...”
(Спиридоновић Савић 1923: 60)

Сиромаси немају ни страха, не само пред животом, који се и не да волети кад изазива бојазан, него ни пред смрћу, која је тек почетак нечега чему се нагонски стреми, у несвесној жељи за ненарушивим уточиштем:

„Они блиско Вечноме стоје,
Смрт је ослобођење њима,
они се ње не боје...”
(Спиридоновић Савић 1923: 61)

Сиромаштво није само пут до Смрти као ослобођења. Оно је и пут ка Љубави, али не било којој, већ „самозаборавној”, која је у потпуности достигнута кад се заволи и Смрт и то је та веза између „три руже”, Сиромаштва, Љубави и Смрти, које воде до најузвишенијег тренутка и преласка у стање које може тек да се наслути.⁹

4. „Самозаборавна љубав”

„Па нека стварност и не одговори вери мистика, те занесене деце Божије, иако уђу у ништавило, они једини међу људима, неће знати, колико су били обманути. Јер су волели љубављу, која није познала разочарања” (Спиридоновић Савић 1944: 163). Јела Спиридоновић Савић сматра да мистици представљају редак и најпотпунији пример

9 Ж. Ђурић упућује да поезију Јеле Спиридоновић Савић „прожимају” идеје „да се до Бога стиже преко љубави и сиромаштва, преко одрицања од телесног, све док се не доживи жуђени светлосни божански блесак и звук небеске хармоније, који производе коначну радост и испуњење душе” (Ђурић 2013: 397), и „порив [...] призивања смрти као једине могућности [...] за човеково пуно, небеско остварење”, што је одлика и „ужарене средњовековне религиозности” (Ђурић 2013: 407). Најистакнутији носилац поменутих идеја несумњиво је Свети Франа Асишки, који је у својој славној *Похвали створењима* певао о љубави чак и према Смрти и чије је одрицање од материјалног богатства ушло у легенду (о том чину пева и Данте у XI певању *Раја*).

хришћанства: „Већина европљана није могла примити најесенцијалније хришћанске вредности: аскезу, сиромаштво, скрушеност, службу другом, љубав самозабравну” (Спиридоновић Савић 1944: 14). Крајњи циљ одрицања од овоземаљских добара јесте, дакле, рађање свеопште љубави, која не мари за себе, већ за друге и за друго, све створено, јер је то једини начин да се човек приближи Богу, који је љубав и радост. „Али дуг је, трновит и болан пут, док се до те радости дође. Мало по мало, морају се остављати све сујете, све амбиције, сви егоизми [...], јер у нама тек тако испражњенима, ослобођенима, има места: за љубав, милост и само кроз њих и за радост” (Спиридоновић Савић 1944: 40). Једноставно речено, треба заборавити себе:

„Љубав,
та одана, предана Служба другом,
[...]

Њена је црква Самозабошава,
без застава,
а цела јој је Слава
на Жртвенику...”
(Спиридоновић Савић 1923: 61–62)

А након заборава, следи давање, јер тек тада излази се потпуно из оквира сопственога Ја,¹⁰ које, кад даје све своје и све од себе, храни љубав у себи:

„Она за себе
не тражи ништа,
а све даје...

Љубав је кандило
трептаво јасно,
што румено у пламу сјаје,
а ти си рука,
што уље даје...

А твоји су Снови уље,
и твоје Наде уље,
и твоја крв је уље,
и твоје кости уље,
и само и једино уље
сви најдражи Идеали...
А ти сипај,
сипај,
о не жали,

10 Посебном снагом и упечатљивошћу одишу строги стихови опомене духу у тренуцима обузетости собом: „Покри твоје лице / и заборави себе. / Ако будеш увек / чекао Спас за тебе, / и кружио увек / око твога Ја / ко соко око куле, / а ти збаци црну ризу, / ено, / градови су близу / а ти знаш пут...” (Спиридоновић Савић 1923: 24).

да не би пламен постао мали.”
(Спиридоновић Савић 1923: 62–63)

Особеност „самозаборавне љубави” јесте прихватање Сиромаштва и Смрти, који отежавају и онемогућавају живот, али га истовремено и испуњавају, додуше, на неочекиван начин, ма колико се човек отимао таквом апсурду.

5. Смрт и њена улога на путу спасења

Опроштај са овоземаљским животом, дакле, схвата се као његов саставни део, а не као изненадни догађај који прекида и нарушава бивствовање. Смрт није казна и није крај. Штавише, дар је из Божијег врта:

„Трећи цвет
што ти посла врт,
најлепши од свих,
јесте Смрт...”
(Спиридоновић Савић 1923: 64)

Она је пролаз и прелазак из једног у друго, узвишеније стање:

„Ал моја вера једно зна:
да Смрт је само капија
што води на сјајни друм
којим ходи Вечнога Ум...”
(Спиридоновић Савић 1923: 64)

Јела Спиридоновић Савић иде чак дотле да јасно износи шта следи после смрти, какав нови циклус, овог пута временски неограничен, вечан и никад потпуно појмљив, односно, такав да се може само слутити. Реч је о враћању прамајци, попут бајке која стаје у два стиха:

„Смрт је рађање у Вечно,
и крило мистичне мајке...”
(Спиридоновић Савић 1923: 64)

Песникиња разрађује своју визију и удаљава се од Светог Фрање Асишког и његовог једноставног приказивања „сестре наше, смрти телесне”. Реч „сестра” подразумева да се Смрт не бира, да нам је дата и да је наша. Славни мистик смирено, у једној речи излаже идеју о прихватању смрти. Управо ту долази од одступања. Код Јеле Спиридоновић Савић не само да је присутна опширност већ је и тон знатно другачији. Осећају се егзалтираност и екстаза¹¹ у тренутку када дух више не подноси телесну ограниченост и разлива се бесконачно:

11 Како је Ф. Бабудри (1927: XVIII) већ приметио: „Questa che il Poverello d'Assisi cantò «nostra corporal sorella morte», trova nel verso di Jela Spiridonović Savić una esaltazione commossa e commovente [...]” („Она коју је Сиромашак из Асизија у песми звао „смрт телесна сестра наша”, у стиховима Јеле Спиридоновић Савић слави се дирљиво и доганућа”, напомена: превод је наш).

„Смрт је кад прсне љуска
и Светлост Језгро пљуска...”
(Спиридоновић Савић 1923: 64)

На крају, као помало посрамљена изливом пренаглашених осећања, песникиња упозорава да се светлошћу треба мукотрпно хранити и пунити, више подсећајући себе, него друге да је живот пут тесања духа и његове припреме за прелазак у друго стање, које неће бити свима омогућено:

„Кад у неком језгро дрема,
кад Светлости изнутра нема,
од материје
он не може даље,
у Вечно нема шта да шаље...”
(Спиридоновић Савић 1923: 64)

Очигледно и неминовно одвајање од полазне тачке надахнућа указује на то да је дијалог са средњовековним мистиком изнедрио зрелу, самоуверену и нову поезију. Колико су уметнички и концептуално савршени стихови о Сиromаштву, Љубави и Смрти најбоље говори то што их је Ф. Бабудри (1927: XVII–XVIII) називао малим поемама у „недрима” поеме *Пергаменти*.

Литература

- Andrić 1926: I. Andrić, *Legenda o Sv. Francisku iz Asizia*, Beograd: *Srpski književni glasnik*, XIX, 4, 268–277.
- Atanasijević 1927: K. Atanasijević, Jela Spiridonović-Savić: „Večite čežnje”, Beograd: *Srpski književni glasnik*, XX, 3, 231–233.
- Babudri 1927: F. Babudri, *Intimi conflitti dello spirito umano nel poemetto di Jela Spiridonović-Savić*, u: J. Spiridonović-Savić, *Pergamene rinvenute e trascritte dal fratello in Cristo Stratonico*, Trieste: Tipografia M. Toppan & A. Bettinelli, 1927, V–XX.
- Đurić 2013: Ž. Đurić, *Mediteranski zanosi Jele Spiridonović-Savić*, u: S. Šeatović Dimitrijević, M. Rita Leto, P. Lazarević Di Đakomo (red.), *Acqua alta: mediteranski pejzaži u modernoj srpskoj i italijanskoj književnosti=paesaggi mediterranei nelle letterature italiana e serba del Novecento*, Beograd: Institut za književnost i umetnost, 393–413.
- Reba Kulauzov 2011: J. Reba Kulauzov, *Misticizam Jele Spiridonović Savić*, Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Spiridonović Savić 1923: J. Spiridonović-Savić, *Pergamenti*, Beograd: S. B. Cvijanović.
- Spiridonović Savić 1932: J. Spiridonović-Savić, Vereniku Gospe sirotinje, Beograd: *Srpski književni glasnik*, XXXV, 6, 419–420.
- Spiridonović Savić 1944: J. Spiridonović-Savić, *Susreti*, Beograd: Srpska književna zadruka.
- Spiridonović Savić 2012: J. Spiridonović-Savić, *Asket*, u: J. Spiridonović Savić, *Čežnje: izabrana dela*, priredila J. Reba, Beograd: Službeni glasnik, 82–83.

Danijela M. Janjić

THE INFLUENCE OF SAINT FRANCIS OF ASSISI ON JELA SPIRIDONOVIĆ-SAVIĆ: “POVERTY, LOVE, DEATH” IN THE POEM *PARCHMENTS*

Summary

The influence of Saint Francis of Assisi on Jela Spiridonović-Savić is obvious in her verses dedicated to the famous mystic, but those verses are not the main example of how much Saint Francis of Assisi was important for moulding Jela Spiridonović-Savić as a poet. A crucial moment is when she strays from him as a model which can be noticed in her thought and in expression while she is creating particular and sublime poetry. The crucial moment happens in the poem *Parchments* when Jela Spiridonović-Savić is writing the verses about the Death; those are the verses full of desire to enrich the light and final liberation. Before that, the poet meditates about Poverty and Love: combined with Death, they represent a trinity of this life that leads to God and Saint Francis of Assisi was their main follower and pleader. The verses dedicated to Poverty, Love and Death in the poem *Parchments* represent a specific dialogue with the famous monk in form of a perfect poetic creation.

Keywords: Saint Francis of Assisi, Jela Spiridonović-Savić, *Parchments*, Poverty, Love, Death